

SUK, Jiří: *Politika jako absurdní drama. Václav Havel v letech 1975–1989*. Paseka, Praha – Litomyšl 2013, 448 stran

V poslední době jsme stále zahrnováni novými publikacemi, které se věnují Václavu Havlovi, výrazné osobnosti moderních českých dějin. Jeho biografii sepsal diplomat a politik Michael Žantovský (*Havel*. Argo, Praha 2014), bylo publikováno nové vydání Havlova životopisu od spisovatelky Edy Kriseové (*Václav Havel*. Práh, Praha 2014) a období jeho prezidentství nedávno vylíčil novinář Daniel Kaiser (*Prezident. Václav Havel 1990–2003*. Paseka, Praha – Litomyšl 2014), který se už dříve zabýval osudy věhlasného dramatika do roku 1989. Po sametové revoluci se k Havlovi vyjadřovali mnozí, jedni ho oslavovali a druzí zase hanili. Jeho působení bylo často dezinterpretováno a skutečná podoba posledního československého prezidenta je pro řadu lidí stále neznámá. V přívalu nových knih o Havlovi se poněkud ztrácí monografie Jiřího Suka, kterou bychom neměli přehlédnout. Vyšla na jaře 2013 a zaměřuje se na období, kdy Havel působil v československém disentu. Popisuje, jak se významný dramatik střetával s komunistickou státní mocí, a přibližuje charakter disentu, jenž byl výrazně ovlivněn Havlovou koncepcí nepolitické politiky. Pozdější prezident se odmítal podílet na formování opozice, ale zároveň nahlas pojmenovával skutečný stav věcí. Komunistický režim, jenž byl postaven na lži, tím ohrožoval v samotných základech.

Autor je významný český historik, lze ho označit za pravděpodobně největšího odborníka na sametovou revoluci. Pádu komunistického režimu se věnoval v publikaci *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize* (Prostor, Praha 2003), která získala hlavní cenu v soutěži Magnesia Litera. Sukova nová kniha o Havlovi měla vzhledem k autorově významu překvapivě malý ohlas, věcnou debatu o posledním československém prezidentovi nerozpoutala. Suk byl v recenzích kritizován za to, že jeho publikace nepřinesla takřka nic nového,¹ což je závažná výtka. Padaly argumenty, že je Havlovo působení obecně známé a autor citoval prameny, které už byly používány dříve. Sám Suk v úvodu knihy konstatoval, že psát o Havlovi není ani tak heuristický jako spíše interpretační problém (s. 14). Prameny, které se k němu vážou, jsou až na výjimky shromážděny, ale stále musíme usilovat o to, abychom Havlovo počínání vyložili co nejobektivněji a nejspravedlivěji. Suk přiznává, že k Havlovi má kladný poměr (s. 16), ale jeho působení zatím dokázal – dle mého názoru – vyložit nejobektivněji ze všech.

Knih se podrobněji zabývá léty 1975–1989. Začíná v okamžiku, kdy Havel sepisuje otevřený dopis generálnímu tajemníkovi KSČ Gustávu Husákovi, a končí disidentovým usednutím do prezidentského křesla. Tyto dvě události podle Suka vytvářejí dramatický oblouk (s. 11). Vymezení zkoumaného období je nepochybně zásadní a někteří se nad ním pozastavovali. Jan Gruber ve své recenzi Suka kritizoval.² Havlovi údajně pomohl tím, že nepopisoval jeho působení v prezidentském úřadě po roce

1 Tento názor zastával například MERVART, Jan: Jak se Václav Havel, „chráněné zvíře“ režimu, stal politicky angažovaným intelektuálem. Právo na dějiny má i mlčící většina. *Reflex*, 2013, roč. 24, č. 23, s. 66.

2 GRUBER, Jan: Vypulřovaný Václav Havel. *Listy*, 2013, roč. 43, č. 4, s. 93–96.

1989. Nezabýval se kontrastem stíhaného disidenta, žijícího v pravdě, a prezidenta, který dělal chyby a zrazoval své původní ideály. Gruberovu argumentaci podle mne nelze přijmout. Jak namítl sám Suk, rozpor mezi Havlovým počínáním v disidentském a v prezidentském období nebyl kriticky prozkoumán. Gruber se domnívá, že existoval, ale to je jeho osobní názor.³ Tematické vymezení Sukovy monografie je podle mne logické a přijatelné. Líčení Havlova prezidentství by pak vydalo na samostatnou publikaci. Je určitě prospěšné, že se kniha zaměřuje na jednu etapu Havlova působení, popíše ji důkladněji. Mnozí autoři se pokoušeli předložit jeho kompletní životopis, ale Havlovo působení v období normalizace i v jiných epochách díky tomu vylíčili mnohem povrchněji.

Suk v úvodu popisuje teoretické ukotvení své práce (s. 12–14). Snažil se prý najít interpretační rámec na příběh o výjimečném jedinci, který nerespektuje státní mocí vnučené normy, je za to odsouzen do vězení a nakonec státní moc porazí. Hledaný rámec zároveň musel odpovídat zkušenosti československé společnosti, kterou získala v letech 1968–1989. Nejvhodnějším žánrem pro pochopení takového příběhu je podle Suka komedie. Autor knihy se odvolává na literárního kritika Northropa Frye, který ji spolu s dalšími žánry popsal ve své práci.⁴ Komedie podle Frye začíná tím, že se stane nějaká nespravedlnost, což byla v československém případě srpnová okupace a normalizace. Hlavní zápletka se točí kolem střetu Havla s novým režimem. Ten vyvolává různé absurdní situace. Na konci komedie dle Frye dochází k velkému dějovému zvratu, jímž byla v československém případě sametová revoluce. Sám jsem v jádru pozitivistický historik a nepovažuji za správné, když se historická látka za každou cenu vtěšňuje do určité interpretační šablony. Teoretické ukotvení není nezbytné, často vede k ořezání a překroucení skutečného děje, ale v případě Sukovy publikace dává navržený interpretační rámec smysl a lze ho přijmout.⁵

Autor se v knize opírá především o písemné materiály, k rozhovorům s pamětníky se uchýlil jen sporadicky. Použité prameny v úvodu rozdělil do tří košů (s. 14). První z nich obsahoval Havlovy texty, které souvisely s jeho odporem vůči komunistické diktatuře. Patřily sem i některé jeho divadelní hry. V druhém koši se nacházely materiály komunistické provenience, které se Havlovi věnovaly. Byly to různé vyšetřovací protokoly a vězeňské spisy, kritika Havla v dobovém tisku a podobně. Ve třetím koši podle Suka ležely Havlovy texty a nahrávky, které neměly být zveřejněny. Jednalo se hlavně o jeho korespondenci s exilem a magnetofonové záznamy z interních jednání krizového štábu Občanského fóra.

Na konci publikace se nachází seznam pramenů, ale je třeba upozornit na to, že je dosti nepřehledný, nějakou dobu trvá, než se v něm čtenář zorientuje. Suk pracoval i s některými novými materiály, citoval nepublikovanou korespondenci Havla s exilo-

3 Suk se vůči Gruberově recenzi ostře ohradil. Jeho reakce byla poněkud emotivní, ale o to zajímavější, viz SUK, Jiří: Jak čte Gruber. *Listy*, 2013, roč. 43, č. 5, s. 6–7.

4 FRYE, Northrop: *Anatomie kritiky. Čtyři eseje*. Host, Brno 2003.

5 Vhodnost Sukova pojetí byla předmětem sporů. Jako výkladový rámec byla navrhována i groteska, viz HAVELKA, Miloš: Václav Havel v žilvu absurdity, antinomií a nesmyslu. *Soudobé dějiny*, 2014, roč. 21, č. 3, s. 422–424.

vými činiteli, která je uložena v Československém dokumentačním středisku v Praze. Publikace se opírá o velké množství literatury, odkazuje na domácí i zahraniční tituly. Neomezuje se jen na historické práce, ale její ukotvení je širší, cituje díla filozofická i sociologická. Je napsána čtivě a má zajímavé čtyřstupňové členění. Tvoří ji dvě knihy, jež jsou nazvány *Odpovědnost a Povolání*, ty se pak člení na šest dílů a osmnáct kapitol, které ještě obsahují menší podkapitoly. V publikaci průběžně nacházíme různé citáty a jsou v ní akcentovány absurdní situace, které byly pro veřejné působení Václava Havla příznačné.

Autor knihy postupně přibližuje Havlův otevřený dopis prezidentu Husákovi, v němž velký dramatik pojmenoval reálný stav společnosti, jeho obranu undergroundové hudební skupiny The Plastic People of the Universe, s jejímiž členy komunisté v roce 1976 pořádali proces, Chartu 77 či antichartu. Obecně známé věci zasazuje do souvislostí a přináší přitom nové informace, což je velké pozitivum knihy. V případě Charty 77 například líčí, jak byla připravována, co v ní přesně stálo, přibližuje ohlasy v zahraničním tisku a kampaň, kterou proti ní vedl komunistický režim. Vysvětluje, proč Chartu velká část obyvatel nepodpořila. Nevěřila prý, že by bylo možné změnit tehdejší poměry. Někteří také cítili odpor k bývalým komunistům, kteří patřili mezi signatáře Charty. Suk připomíná obavy určitých společenských skupin ze ztráty pozic, které si vůči režimu pracně vybudovaly. Takový strach mělo například křesťanské podzemí. Autor si všímá trpkého osudu režisérky Kristiny Vlachové, která nepodepsala antichartu a stala se vrátnou, a zmiňuje umělce, kteří antichartu podepsali a zůstali na výsluní. Chartu jednoduše představuje ze všech možných úhlů, snaží se ji popsat co nejobjektivněji. Jeho kniha se vyznačuje velkým rozpětím výkladu, a proto je vhodná i pro ty, kteří se chtějí poučit o politických dějinách Československa v době normalizace.

Suk si všímá Havlových divadelních her a různých textů, které vytvořil v letech 1975–1989. Představuje dobový kontext, ve kterém vznikaly, a popisuje, jak se v nich odrážely životní osudy autora, jenž byl stíhán komunistickou státní mocí. Publikace tímto způsobem přibližuje dramata *Audience* a *Largo desolato*, esej *Moc bezmocných* nebo *Dopisy Olze*. Autor se v knize věnuje několikanásobnému věznění Havla komunisty. Významný dramatik se za mřížemi poprvé ocitl v roce 1977 a naposledy do vězení putoval ještě v roce 1989. Publikace tuto kapitolu Havlova života představuje bez zbytečných příkras. Kritizuje i disidentovo dočasné selhání po prvním uvěznění, kdy se nějakou dobu nacházel v izolaci. Na jaře 1977 napsal dopis generálnímu prokurátorovi, v němž žádal o propuštění z vazby. Nabízel závaznou záruku, že se vyvaruje další činnosti, která by mohla být kvalifikována jako trestná. Komunisté Havlův částečný ústup zneužili a chtěli ho kompromitovat před ostatními chartisty. Pozdější prezident svůj postoj změnil a po přestálé krizi už režimu vzdoroval odhodlaněji. V souvislosti s Havlovým vězněním je zmiňováno, že dramatik odmítl nabídku státní moci, aby odjel na Západ. Měl se doznat k trestné činnosti, ale místo toho šel raději do vězení (s. 142). Havel byl pro své politické ideály a zlepšení poměrů ve společnosti ochoten obětovat vlastní svobodu. Ať už pozdějšímu prezidentovi vytýkáme cokoli, toto chování musíme ocenit, vlastní svobodu dokázal obětovat opravdu málokdo.

Zmiňovaná Gruberova recenze Sukovi vytýká, že nepsal o ženách, které prošly Havlovou náručí, tedy že nepřipomíná jeho milenky. Suk je ve svém textu zmiňuje, ale jen tehdy, když byly nějak spojeny s Havlovým odporem vůči režimu. Ve jmenném rejstříku knihy lze například dohledat Havlovu milenkou Annu Kohoutovou, kterou publikace zmiňuje na třech stranách, a milenkou Jitku Vodňanskou, o níž píše na jednom místě. Není jisté nutné, aby kniha podrobně rozebírala Havlovy milostné avantýry. Pokud však popisuje veřejné působení člověka, jenž se odvolával na morální kritéria, jeho problematický soukromý život by přiblížit měla. Havel své ženě Olze milenky nezatajoval, jeho pravdomluvnost nezpochybňují. Suk měl ovšem Havlovy vztahy se ženami lépe zasadit do souvislostí, jako to udělal u jiných témat a problémů v knize. Je pravda, že v publikaci zmínil kritiku disentu, kterou z exilu tlumočil Vilém Prečan (s. 207). Vyjadřoval rozčarování z velkého počtu nevěř v této komunitě. Na Západě se podívovali, že lidé, kteří tak statečně čelí státní moci a odvolávají se na morální kritéria, nežijí soukromý život mravně. Suk na tuto kritiku upozornil, ale měl ji podle mne vztáhnout především k Havlovi, což neudělal.

Autor knihy si všímá absurdních situací, ve kterých se Havel ocitl. Je škoda, že nepopsal, jak žil v jedné době s manželkou Olgou i s Jitkou Vodňanskou, zatímco Olžiným milencem byl herec Jan Kašpar z Divadla Jára Cimrmana. V roce 1984, kdy tvořili tento svérázný čtyřúhelník, počali Havel a Vodňanská, alespoň podle některých zdrojů, dítě. Pokud k tomu skutečně došlo, měl Suk připomenout Havlovo dilema, co si v této neobvyklé situaci počít. Nejdříve prý zvažoval rozvod s Olgou, ale Vodňanská šla poté na potrat a velký český dramatik tak děti nikdy neměl. Přínosem knihy je nepochybně strážlivé vylíčení Havlových majetkových poměrů. Jako dramatik dostával honoráře ze Západu, ale dle československých zákonů byly jeho příjmy legální, komunistická státní moc je nezpochybňovala. Ve srovnání s průměrným platem v Československu měl až desetinásobné příjmy. Suk připomíná, že díky tomu mohl Havel působit jako mecenáš, a zmiňuje se obecněji o financování československého disentu ze Západu.

Suk věnuje hodně prostoru přiblížení Havlovy nepolitické (antipolitické) politiky. Pozdější prezident se domníval, že v totalitním státě neexistuje skutečná politika, volby v něm nejsou volbami a veřejné mínění je potlačeno. Politiku nelze dělat, a proto musí být obnovena. To se stane až poté, co někdo pojmenuje skutečné zájmy společnosti. Na tento první krok, který učinila Charta 77, postupně naváže druhý krok, skutečná politická práce. Havel tvrdil, že na ní se už podílet nebude. Suk v knize upozorňuje na meze nepolitické politiky: zatímco v sedmdesátých letech byla ideální formou odporu vůči režimu, před pádem komunismu už bylo třeba organizovat opozici, která by byla schopna převzít moc. K tomu se Havel neměl a Suk jeho počínání kritizuje. Připomíná významné postavení, které měl Havel v médiích na Západě, a pokládá zajímavou otázku, jestli se tím neztížilo prosazení československé opozice (s. 314).

Poslední část knihy se zabývá sametovou revolucí. Suk při jejím líčení čerpá ze své dřívější práce *Labyrintem revoluce*, která změnu režimu popisuje podrobněji. Jeho nová publikace si více všímá Havlovy role, která byla v roce 1989 klíčová. Přibližuje, jak stál vřehlasný dramatik v čele delegace Občanského fóra, která jednala s komunistickým

premiérem Ladislavem Adamcem. V té době se nejzřetelněji projevila bezzubost anti-politické politiky. Zatímco si národ na ulicích přál svržení komunistické vlády, Havlovo Občanské fórum se dlouho zdráhalo převzít byt' jen podíl na moci a nechávalo ji komunistům.

Autor také líčí, jak Havel kandidoval na post prezidenta. Musel se potýkat s dalšími aspiranty na tuto funkci a podle Suka těžce nesl, když vzrostly šance Alexandra Dubčeka na to, že by na Hradě mohl usednout on. V souvislosti s tím se nabízí zásadní otázka, jestli Havel usiloval o získání moci. Na veřejnosti tvrdil, že o prezidentství nestojí a že ho přijme nerad, ale to byla zřejmě jenom póza, která ho měla představit v lepším světle. Po vydání knihy byl její autor zpovídan Erikem Taberym a v rozhovoru, který vyšel v časopise *Respekt*, uvedl, že Havel o moc usiloval, i když tvrdil, že mu o ni nejde.⁶ Přední disident se sice stavěl do role intelektuála stojícího nad stranami, ale s lidmi, kteří měli jiné názory a představovali konkurenci, jednal poměrně tvrdě. Tuto skutečnost Suk reflektoval také při líčení let 1988–1989, kdy se proti Havlovi místy vymezovaly vznikající občanské iniciativy, například Hnutí za občanskou svobodu nebo Československá demokratická iniciativa. Dramatik jejich postoje bagatelizoval a dokázal se proti nim postavit stejně nemilosrdně jako proti svým prezidentským protikandidátům.

Suk si všímá toho, že se Havel po přijetí prezidentské kandidatury postupně vzdálil roli intelektuála, který za každou cenu říká pravdu, a stal se politikem, jenž se chová jako technolog moci a říká to, co se hodí, aby našel nezbytné kompromisy. Už na konci roku 1989 ho za jeho obrat kritizoval disident a ekolog Ivan Dejmal. Suk na jeho názory upozorňuje a souhlasí s nimi. Dejmalovu přímočarou kritiku označuje za havlovskou (s. 403–404), což se může zdát přehnané, ale jeho postřeh je zřejmě správný. Dejmal Havla upozorňoval na skutečný stav věcí a počínal si stejně jako on, když se obracel na komunistické funkcionáře. Havlovu proměnu v roce 1989 lze pochopitelně vnímat různým způsobem. Věhlasný dramatik přijal jako prezident velkou odpovědnost. V nové funkci musel nezbytně dělat kompromisy, ale právě díky tomu mohl prosadit část svých ideálů a měnit svět k lepšímu.

Knihla nás seznamuje s příběhem intelektuála, který se řídil morálními zásadami a komunistická státní moc ho za to poslala do vězení. Není vyloučeno, že se s totalitním režimem jednou budeme potýkat znovu. Západní civilizace a demokracie, která je s ní spjata, se dostávají do určité defenzivy a není jasné, v jakých poměrech budeme žít za deset či dvacet let. Suk ve své publikaci vylíčil, jakým způsobem se komunistické diktatuře postavil Václav Havel, velká osobnost našich dějin. Představil ho bez zbytečných příkras, objektivně popsal, v jakých situacích se choval hrdinně a v jakých naopak kolísal. Připomněl, jak se režimu postupně učil čelit metodou pokusu a omylu. V knize lze proto spatřovat praktický návod a inspiraci pro jedince, kteří se jednou postaví útlaku nových nedemokratických režimů. Nenavádí nás k tomu, abychom si Havla idealizovali, ale umožňuje, abychom na něj navázali.

◆ Petr Anev